

Da se rad isplati u zemljama Zapadnog Balkana: primer Srbije i Makedonije

Kontekst - Sistem poreza i socijalnih naknada u Srbiji i Makedoniji: Zašto se rad pri niskim nivoima zaradama ne isplati?

Situacija na tržištu rada Srbije i Makedonije je izrazito teška. Stope zaposlenosti od 45,8% u Srbiji i 40,7% u Makedoniji su daleko ispod proseka Evropske unije, dok je stopa nezaposlenosti, u iznosu od 25% u Srbiji i 28,8% u Makedoniji, među najvišim u regionu i značajno viša od proseka EU-27 (10.9%).

Niska zaposlenost i rastuće stope nezaposlenosti ukazuju na značajne tokove od aktivnosti ka neaktivnosti, naročito za žene, mlade i ostale ranjive grupe na tržištu rada (Tabela 1). Neaktivnost i rad u neformalnom sektoru posebno je zastupljen među nisko obrazovanim pojedincima i onima bez ili vrlo malo radnog iskustva. Niska stručna sprema u kombinaciji sa zanemarljivim radnim iskustvom generiše nizak kapacitet zarađivanja na tržištu rada. Kada su zarade, ili potencijalne zarade, niske, podsticaji za traženje posla ili zadržavanje postojećeg posla su obično ograničeni.

Tabela 1: Stope neaktivnosti i nezaposlenosti prema nivou obrazovanja i polu, Srbija i Makedonija (%)

Nivo obrazovanja	Neaktivnost				Nezaposlenost			
	Srbija		Makedonija		Srbija		Makedonija	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Primarni	32.4	64.4	14.3	68.9	21.5	25.1	38.2	34.8
Sekundarni	24.5	40.9	12.7	25.6	22.4	26.5	31.6	31.8
Tercijarni	18.0	22.4	10.6	9.4	15.5	14.2	23.0	26.3

Izvor: Srbija ARS 2011, Makedonija: Eurostat

Nepostojanje podsticaja za traženje posla je dodatno otežano visokim poreskim opterećenjem dohodaka od rada i to posebno za radnike sa

niskim primanjima. Drugi faktor je naglo umanjeње socijalnih naknada nakon što pojedinaца ostvari dohodak od (formalnog) zaposlenja. Stoga, takozvani mini i midi poslovi (uglavnom sa nepunim radnim vremenom) nisu atraktivni za osobe sa niskim kapacitetom zarađivanja što ih podstiče ka radu u neformalnom sektoru ili tera u neaktivnost.

Cilj istraživanja

Ovo istraživanje ispituje uticaj beneficija za rad na zaposlenost, siromaštvo, i nejednakost u raspodeli dohotka u dve zemlje Zapadnog Balkana: Srbiji i Makedoniji. Beneficije za rad su transferi pojedincima a glavni uslov za ostvarivanje naknade je da osoba bude zaposlena. Cilj je jačanje podsticaja ka prihvatanju zaposlenja i redistribucija dohotka ka pojedincima na dnu raspodele dohotka.

Beneficije za rad: kratka istorija ...

Uvođenje i ekspanzija beneficija za rad u evropskim zemljama inspirisana je poreskim kreditom na zarađeni dohodak (*Earned Income Tax Credit, EITC*), uvedenim po prvi put u Sjedinjenim Američkim Državama, i poreskim kreditom za porodice koje rade (*Working Family Tax Credit, WFTC*) uvedenim u Ujedinjenom Kraljevstvu. Glavna motivacija uvođenja ovih politika u Evropi i Severnoj Americi tokom ranih 1990-ih bili su niske stope zaposlenosti određenih demografskih ili radno sposobnih grupa. Na primer, jedan od centralnih stimulansa uvođenja WFTC u Ujedinjenom Kraljevstvu (UK) bile su uporno niske stope učešća na tržištu rada kod samohranih majki i žena sa niskim kapacitetom zarađivanja, u vreme kada je učešće drugih žena bilo na uzlaznoj putanji. Još jedna karakteristika tržišta rada u UK u ovom periodu jeste rast nezaposlenih parova sa decom.

...dizajn

Trenutno, 16 od 30 OECD zemalja imaju neku vrstu beneficije za rad, dok nekoliko drugih zemalja aktivno razmatra njihovo uvođenje, uključujući Austriju i zemlje pristupnice OECDa (Čile i Izrael). Čak i ako postoje razlike među zemljama u dizajnu ovih politika, sve koriste makar jedan od sledećih kriterijuma kvalifikovanosti za naknadu:

- prisustvo dece u porodici,
- minimalan broj sati rada, i
- ostvarivanje dohotka od rada

Većina ovih naknada proporcijalne su bruto dohotku do nekog maksimalnog iznosa kada se umanjuju po određenoj stopi. Drugim rečima, beneficije za rad karakteriše postepeno uvođenje i povlačenje kako bi se targetirali pojedinci sa određenim nivoom zarade ili radnih sati.

Značajniji aspekt dizajna naknade jeste izbor obračunske jedinice, odnosno da li se kod određivanja kvalifikovanosti za naknadu uzima u obzir dohodak domaćinstva ili pojedinca. Porodične naknade, kao što su EITC i WFTC, zavise od dohotka i broja članova domaćinstva.

...i efekti u drugim zemljama

Dosadašnja istraživanja pokazuju da se naknade, kod kojih se test imovinskog stanja vrši u odnosu na dohodak porodice, uvode kada su distributivni efekti politike od posebnog značaja. Međutim, dok naknade procenjene na nivou domaćinstva podstiču participaciju pojedinaca, često obeshrabruju učešće na tržištu rada za drugu osobu u porodici, a to su obično žene. Ipak, u nekim slučajevima, porodične naknade mogu imati i redistributivne i podsticajne efekte. Ovo je slučaj kod samohranih roditelja koji čine veliku grupu siromašnih domaćinstava u mnogim zemljama.

Politike koje zavise od dohotka pojedinca imaju snažnije podsticaje ka zapošljavanju u odnosu na porodične naknade

Beneficije za rad koje se procenjuju na osnovu dohotka pojedinca obično su manje izdašne u odnosu na porodične naknade i targetiraju veći broj primalaca. Pozitivna odlika ovih politika, u odnosu na porodične, je što ne obeshrabruju participaciju žena kod parova.

Beneficije za rad u Velikoj Britaniji uticale su na smanjenje siromaštva kod dece i doprinele stvaranju 100.000 novih poslova

Bell (2005) u svom istraživanju pokazuje da je do pada siromaštva među decom od 2002. - 2004. godine došlo usled uvođenju WTFC programa. Brewer (2006) takođe primećuje da je program smanjio broj siromašnih porodica. St Martin i Whiteford (2003) procenili su da je WTFC program doprineo stvaranju oko 100.000 novih poslova, dok su troškovi ove politike bili oko 1% BDP-a.

Ukoliko bi bile uvedene u Italiji, beneficije za rad bi povećale ponudu rada žena za 5 procentnih poena

Pozitivni dokazi redistributivnih efekata i socijalna inkluzija radnika sa niskim kvalifikacijama u Anglosaksonskom sistemu socijalne zaštite ohrabрили su druge zemlje da istražuju mogućnost implementacije takvih politika. Pojavilo se nekoliko istraživačkih radova sa fokusom na zemljama kao što su Italija, koju karakteriše niska participacija na tržištu rada nisko obrazovanih žena i žena bez kvalifikacija, visok nivo siromaštva kod zaposlenih, nedostatak programa za podršku zapošljavanju, visoke marginalne stope poreza na zarade, i rasprostranjena tradicija venčanih parova sa muškim izdržavaocem (Colonna and Marcassa (2011), Figari (2011), De Lucca, Rossetti and Vuri (2012)). Figari (2011) u svom istraživanju pokazuje da bi porodične naknade za rad dovele do prosečnog rasta ponude rada žena od 3 procentna poena. Ukoliko bi bile uvedene individualne naknade one bi imale značajniji podsticaj za žene u paru (participacija na tržištu rada povećava se za 5 procentnih poena). Najveću korist od politika imaju najsiromašniji pojedinci. Slični rezultati, pogotovo za parove sa decom na samom dnu raspodele dohotka mogu se naći i kod De Lucca, Rossetti and Vuri (2012). Colonna and Marcassa (2011) ukazuju da beneficija za rad pojačavaju stopu participacije žena sa niskim nivoom obrazovanja.

... a efekti bi bili posebno značajni za žene sa niskim nivoom obrazovanja i pojedincima na dnu raspodele dohotka

Empirijska analiza za Srbiju i Makedoniju

Ovo istraživanje kombinuje mikrosimulacioni model poreza i naknada sa strukturnim modelom ponude rada. Mikrosimulacioni model nam omogućava da reprodukujemo budžetsko ograničenje za svako domaćinstvo nakon uvođenja beneficije za rad, dok model ponude rada bira preferiranu kombinaciju časova rada i raspoloživog dohotka, nakon takve intervencije.

Model poreza i naknada za Srbiju (SRMOD) baziran je na Anketi o životnom standardu (ARS) iz 2007. godine koji sadrži detaljne socio-ekonomske informacije za 17.375 pojedinaca koji žive u 5.575 domaćinstava. Sličan model za Makedoniju (MAKMOD) baziran je na Anketi o prihodima i uslovima života iz 2011. godine (4.000 domaćinstava / 13.800 pojedinaca).

Dizajn politika

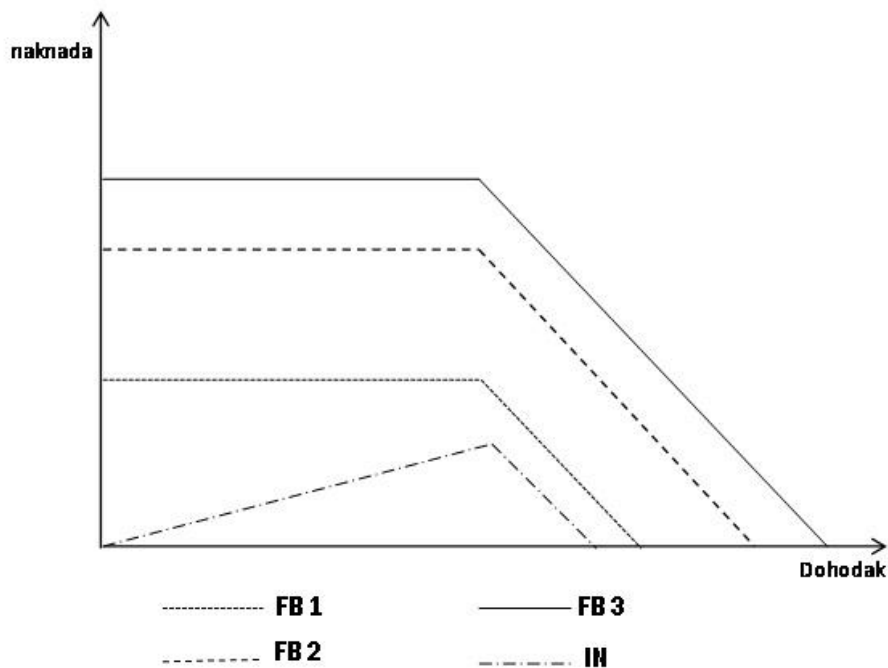
Beneficije za rad za obe zemlje su dizajnirane po uzoru na britansku verziju poreskog kredite za zaposlene porodice. Izabrali smo ovaj model s obzirom da je on najčešće analiziran i diskutovan u literaturi. Dodatno, pokazalo se da je posebno efikasan u zemljama sa visokom neaktivnošću i nezaposlenošću među ženama, što je takođe slučaj u Srbiji i Makedoniji.

Testirali smo efekte četiri varijante beneficija za rad: jedne individualne, koja uzima u obzir dohodak pojedinca, i tri porodične naknade, gde se test imovinskog stanja sprovodi na nivou domaćinstva.

Prvi tip porodične naknade je usmeren na jednočlana domaćinstva u kojima pojedinac radi puno radno vreme (FB1, vidi Grafik 1). Druga šema politike bazirane na porodici (FB2) odnosi se na samohrane roditelje i parove koji rade skraćeno radno vreme (samohrani roditelji i parovi sa decom koji rade minimum 16 sati nedeljno i parovi bez dece koji rade minimum 30 sati nedeljno). Poslednji tip porodične naknade (FB3) odnosi se na samohrane roditelje i parove koji rade puno radno vreme (40 sati nedeljno ili više). U svakoj od ovih šema, porodice imaju pravo na punu naknadu u određenom iznosu (koja se razlikuju u zavisnosti od tipa porodice) ukoliko je njihov dohodak ispod određenog nivoa (koji se takođe razlikuju u zavisnosti od tipa porodice). Kada naknada pređe ovaj nivo, postepeno se smanjuje po stopi od 0.37.

Da bi postojali podsticaji za rad ne samo za osobe sa niskim zaradama, već i za pojedince sa niskim satnicama, uvodi se šema zasnovana na dohotku pojedinca. Ova naknada tretira sve radnike na isti način, nezavisno od njihovog porodičnog statusa. Naime, svi zaposleni najmanje 16 sati nedeljno koji ostvaruju dohodak ispod određenog nivoa imaju pravo na ovu subvenciju zarade. Individualne naknade nisu linearne već se uvode po stopi od 0.36, dostižući maksimalni iznos na određenom nivou dohotka nakon koga se postepeno umanjuju po stopi od 0.37.

Grafik 1. Dizajn naknada

Rezultati pokazuju da bi za obe zemlje politike bazirane na porodičnom dohotku imale veće efekte na ponudu rada za pojedince koji nisu u braku

U Srbiji i Makedoniji i individualne i šeme bazirane na porodici imaju za rezultat povećanje učešća na tržištu rada za osobe koje nisu u braku, pri čemu su efekti veći u slučaju porodičnih naknada. U slučaju Srbije, porodične naknade bi povećale zaposlenost samaca za 10.2 procentna poena, a u Makedoniji za 5.8 procentnih poena. Na drugoj strani, ukoliko bi isti ovi pojedinci bili kvalifikovani za individualne (IN) umesto porodičnih naknada njihova neaktivnost bi se smanjila za 6.7 procentnih poena (pp) u Srbiji, i 2.2 p.p u Makedoniji. U okviru obe šeme većina novoaktiviranih pojedinaca bi se odlučila za puno radno vreme, dok bi se samo ograničeni broj njih prebacio iz neaktivnosti u zaposlenost sa delimičnim radnim vremenom.

Za osobe u braku, samo bi politike bazirane na individualnim zaradama povećale participaciju na tržištu rada

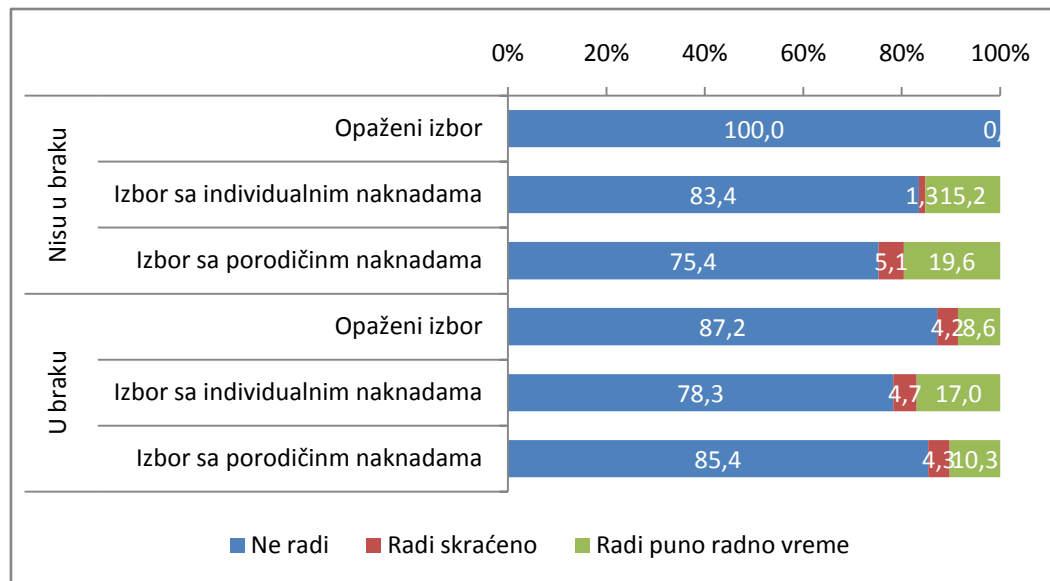
Kod osoba u braku, u obe zemlje samo politike koje su bazirane na individualnim primanjima bi uticale na povećanje njihove ponude rada i to 2.5 procentna poena u Makedoniji i 2.4 p.p. u Srbiji.

Značajno veći efekti na ponudu rada za pojedince koji se nalaze na dnu raspodele dohotka

Naše istraživanje potvrđuje rezultate iz drugih zemalja - beneficije za rad imaju mnogo veće efekte na ponudu rada za osobe na dnu raspodele dohotka. Pre uvođenja individualnih naknada, u Srbiji nijedan pojedinac iz poslednjeg kvintila raspodele dohotka nije učestvovao na tržištu rada, dok bi nakon uvođenja 15.2% njih prešlo iz neparticipacije u punu zaposlenost. U slučaju porodične šeme, efekti na ponudu rada na prvi kvintil bi bili čak i veći - ponuda rada bi se povećala za 19.6 pp u korist opcije sa punim radnim vremenom i za 5.1 pp u korist opcije sa delimičnim radnim vremenom (Slika 2).

U Srbiji, ponuda rada pojedinaca iz prvog kvintila distribucije dohotka bi porasla za skoro 20 procentnih poena u slučaju porodičnih naknada

Slika 2: Participacija na tržištu rada sa i bez beneficije za rad, Srbija, prvi kvintil raspodele dohotka

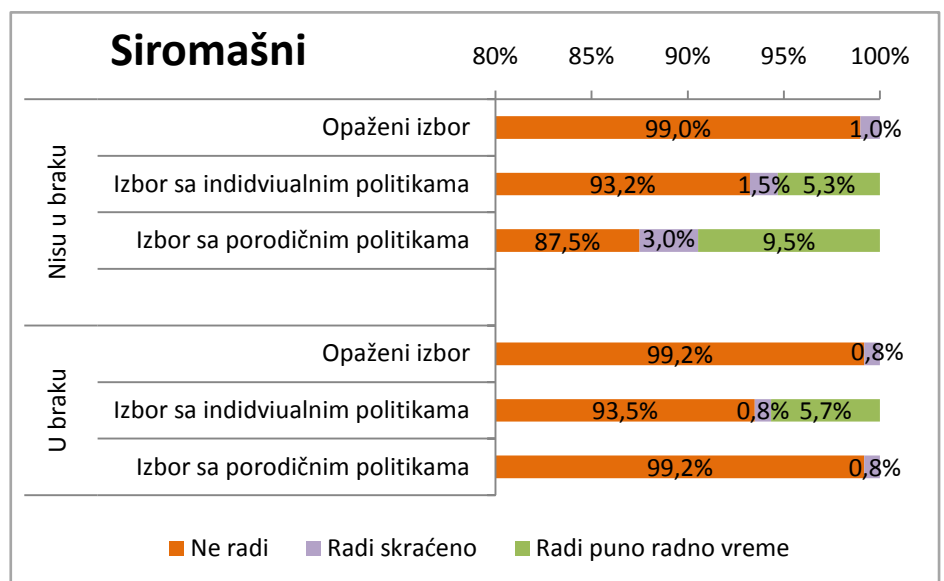

Izvor: Obračun autora

Rezultati za Makedoniju

U Makedoniji, rezultati za siromašne pojedince ukazuju da učešće pune zaposlenosti raste sa nule za 5.3 procentnih poena u slučaju individualnih politika i za 9.5 procentnih poena u slučaju alternativa baziranih na porodici. U pogledu parova, jedino politike procenjene na osnovu individualnih zarada smanjuju neaktivnost utičući na rast pune zaposlenosti za 5.7 pp (Slika 3).

Slika 3: Participacija na tržištu rada sa i bez beneficije za rad, Makedonija, siromašni

Primedba: domaćinstvo posmatramo kao siromašno ukoliko je njegov raspoloživi dohodak ispod 60 procenata od medijalnog dohotka.

Preporuke za politiku

Naknade koje su uslovljene zaposlenošću i usmerene na pojedince koji se suočavaju sa izazovima na tržištu rada, danas se koriste u više od polovine OECD zemalja. Ponuda rada u zemljama OECD, klubu bogatih zemalja, poslednjih decenija je umanjena usled velikodušnih šema socijalne pomoći. U Srbiji i Makedoniji, naravno, ovo nije slučaj. Umesto toga, podsticaju ka neprihvatanju nisko plaćenih poslova leže u naglom smanjenju socijalne pomoći u trenutku kada osoba ostvari bilo kakav dohodak od formalnog zaposlenja. Stoga, mala razlika između dohotka od posla i van posla (kao što je socijalna pomoć) sprečava primaoca socijalnih naknada da počnu sami sebe da izdržavaju. Dodatno, visoko poresko opterećenje nisko plaćenog rada odvraća poslodavce od zapošljavanja ove vrste radnika.

Efekat na zaposlenost beneficija za rad stoga zavisi od motivacije pojedinaca da traže posao, ali takođe i od kapaciteta tržišta rada da ih primi. Drugim rečima, u vremenu ekonomskog prosperiteta postojaće veći pozitivni efekti na zaposlenost nakon uvođenja beneficija za rad nego u periodima krize. Naši rezultati pokazuju da mogu postojati značajni efekti na ponudu rada nakon uvođenja ovih politika, posebno za one na samom dnu raspodele dohotka. Imajući ovo u vidu, verujemo da nije prerano za započinjanje razmatranja uvođenja beneficija za rad kako bi njihov puni efekat mogao biti ostvaren kada naše privrede budu u uzlaznoj putanji.

Reference:

- Bell K (2005) Tackling poverty and making work pay: can tax credits do better? Presentation given at Institute for Fiscal Studies, 15 September 2005. http://www.ifs.org.uk/docs/bell_taxcredits05.ppt#5
- Brewer M (2006) Tax credits: fixed or beyond repair? Green Budget – January 2006. <http://www.ifs.org.uk/budgets/gb2006/06chap7.pdf>
- Colonna F, Marcassa S (2011) Taxation and labor force participation: the case of Italy. Available at: www3.unipv.it/websiep/2011/201199.pdf
- De Luca G, Rossetti C, Vuri D (2012) In-work benefits for married couples: an ex-ante evaluation of eitic and wtc policies in Italy, IZA Discussion Papers 6739, Institute for the Study of Labor (IZA)
- Figari F (2011) From housewives to independent earners: Can the tax system help Italian women to work?. Institute for Social and Economic Research, University of Essex Working paper series, No. 2011-15 June 2011
- St Martin A, Whiteford P (2003) More jobs and better pay. OECD Observer No. 239, September 2003